

Саша Марковић*

Педагошки факултет у Сомбору, Сомбор

Жељко Вучковић**

Педагошки факултет у Сомбору, Сомбор

У ПОТРАЗИ ЗА „КУЛТУРНИМ НАЦИОНАЛИЗМОМ” СРПСКЕ ПОЛИТИЧКЕ МИСЛИ

Сажетак

Промишљање ове теме иритирао је текст Исидоре Секулић под називом „Културни национализам”. Он је изашао у часопису *Нови Србин* 1912. године који је уређивао Васа Стајић у Сомбору. Српска национална идеја и њена политичка експресија, уочи „Великог рата” суочавала се са изазовима који су утицали на њену модификацију. Инсистирање на културној садржини националне идеје био је наратив који се на простору данашње Војводине, тада Јужне Угарске већ дуже време неговао. Активност под називом „књиге за народ” Матице српске, иза које је стајала делатност Тихомира Остојића имала је за циљ да едукативно оплемени националну идеју. У том процесу развијао се полемички тон са становиштем националног романтизма који се руководио емотивним набојем, а мање рационалним уравнотежењем националне идеје. Све то нам говори о врло динамичком процесу који у историјским околностима има упечатљиве изразе испољавања. Они могу да буду слични, али никако нису идентични и у том смислу је позивање на аналогију био мач са две оштрице који је чинио креативност и промишљање не само мање делотворним, већ и непожељним. Културна димензија националне идеје је њен политички израз који је

* Имејл-адреса: milnik.markovic@gmail.com.

** Имејл-адреса: zeljko.sombor@yahoo.com.

одговарао конкретној историјској епохи, али је у позадини имао једну занимљиву мисао, а то је потреба за сталним образовањем и ширењем хоризонта политичке мисли и визије националне идеје.

Кључне речи: идеја, култура, национализам, идентитет, Срби

ОТИСАК КОНТИНУИТЕТА КОД САВРЕМЕНИКА

Присутни, и у довољној мери уочени изазови националног идентитета Срба носе са собом неизвесност одговора. Међутим, уколико се осврнемо на прошлост модерне народне историје уочићемо непрекинути континуитет изазова који нису остајали без одговора или бар њиховог покушаја. То може да буде снажно упориште у намери да се осмисли идејни став који има у себи вредносну тежину којом изазов може да се превлада. Истовремено, упориште може да склизне у помућен глиб неразумљиве слакторечивости која, осим реторике која прија, српском националном идентитету не може да приушти нешто више и дуговечније. У таквим тренуцима, када избору прети да прерасте у наизглед успешан одговор, а заправо у странпутицу милу једино сопственој самодовољности, од пресудне је важности неговати наратив личности које су, без обзира на сумњичаво окружење због неуклапања у слаткоречив пој, истрајавали на сопственој промишљеној визији националне идеје и политичке доктрине. Бити доследан том наративу значило је учити и непрећутати све недостатке на којима се гегала српска национална идеја.

Тешке речи су биле неминовне јер су биле израз искреног приступа и патриотске намере. Међутим, оне су најчешће доживљаване као неумесна и неприкладна национална траума и то баш видљива у тренутку када нам је било најпотребније јединство и окупљање јер га изискује један и јединствени „историјски тренутак”. Он се, испоставиће се, изнова појавио потискујући у заборав своје, не тако давне и готово идентичне појаве које су биле истим жаром самообмане промовисане. Морална одговорност и интелектуална доследност су, тако довеле нашег истакнутог филозофа, Михаила Ђурића (1925–2011) у ситуацију да саопшти, на овај начин устрепталом српству његову слабост.

„Наставио [односи се на српски национални идентитет – примедба аутора] је да самоубилачки лута на маргинама својих претходних историјских промашаја” (Ђурић 2009а, 197). Упркос дискриминацији и кажњавању у претходном дивергентном идеолошком времену, Ђурић није кренуо путем неподељене подршке трансформацији интернационализма у српску националну идеју у свом окружењу. Био је недовољно поверљив према искрености ове намере премда му је намера била прихватљива. „Уместо да се одмах окрене себи и одлучно истакне захтев за обнову своје националне државе, српски народ је допустио да га заведу и обману његови политички представници и заступници... Није успео да се отресе старих заблуда и предрасуда, већ се штавише, још дубље заплео у њих” (Ђурић 2009б, 198). Истичемо да је Ђурић овај свој својеврстан есеј о карактерологији сународника написао 1992. године када је рат на простору бивше југословенске државе постао свакодневница, а њен императив је био подршка медијски форсираном становишту о сопственој праведности на коју насрће Сцила и Харибда непоштења и неправде.

Ђурић није имао превише поверења у гласноговорништво и непримерено поједностављивање сложених друштвених процеса. Свестан кризе европског духовног идентитета, он је критиковао његову подложност нихилистичком утицају. „...Европски нихилизам је догађај који обележава читаву повест европског Запада, како повест античког тако и повест модерног света, а не само њена последња два века” (Ђурић 2009с, 162). Сматрао је да овај нихилизам може да утиче на неразумевање овдашњих прилика. Ипак, Ђурић своју оштроумну критику није исцрпео у том правцу. Сасвим супротно, критичка опажања према европским недостацима, била су подршка његовој усредсређености на српске теме. У својој опсервацији, Ђурић је таргетизовао уобичајена стереотипна полазишта народног карактера. „Међу Србима никада није било превише слоге и саборности. Ни у оној давнашњој, а камоли новијој Србији. Свагда је било више спорења и оспоравања него слагања и саглашавања... Раскол је зла коб српске историје. Један такав раскол нас је прескупо стајао у нашој недавној прошлости, а овај скорашњи нам је скоро сасвим опустошио лик, сломио срце и загадио душу. Неће се нимало претерати ако се каже да су подељени и завађени Срби, не презајући ни од најгорих могућих

подметања и опањкавања, нанели Србији знатно више зла него сви њени данашњи спољни непријатељи заједно” (Ђурић 2009d, 200).

Тежина ових речи проистицала је из намере Ђурића да обесмисли blasfemiју националне идеје која се одвијала управо кроз њено безобзирно популистичко експлоатисање. Свакодневна употреба излизала је израз до фразеолошке љуштуре о којој су сви имали став. Премда је он био и додатно осенчен појединачним заблудама, у негованом симулакруму, његова приврженост истини била је беспоговорна, а инат и тврдоглавост су били једини ослонци њеног очувања. Заправо је то била исфорсирана стварност која је требало да потисне, чак и онемогући процес у којем се епистемолошки оплемењује национална идеја Срба, а утемељени аргументи препознају као чувари њене вредности увек спремни на корективно уважавање одговорне политичке мисли. При том су они били отворени и изложени утицају управо из разлога што је њихова чврстина била неупитна, а сумња у њу једино је била могућа чврстином идентичног квалитета за којим се непрестано трагало уз радост приликом његовог откривања.

Управо ово трагалаштво у којем је национална идеја била видљива као процес сопственог откривања заснована на новим сазнањима, протежирао је Ђурић. За њега је национална идеја била носилац српског идентитета, као и код свих других народа, и њену појавност је требало неговати и то упоредо са раскринкавањем њеног извитопереног облика као несумњиве претње. Носећу улогу у том процесу повратка правих вредности имало је образовање као највећи противник стереотипизацији подесних упоришта националне идеје. „Управо као присталице и поборници класичног обрасца образовања морамо знати да се не може одгајати никакав универзални човек који није претходно освешћен као човек одређене нације, одређеног језика, одређене историје” (Ђурић 2009е, 201). Склони смо уверењу да је овим речима Ђурић, као што су често чинили умни појединци у „смутним историјским временима” сопственог народа био присталица традиционализма као препознатљивог уточишта. Његов критички приступ прошлости учинио је успешнијим прочишћење тумачења догађаја и допринео маргинализовању идеологизације, острашћености и инструментализације, углавном парцијалних приступа. Подозрење у потребу

ширења образовног хоризонта учили су и други наши интелектуалци који су критиковали идолопоклонички однос елите према представницима политичке моћи. „Секуларно свештенство – приспело из титоистичког наслеђа – не може дакле, да прихвати интегралност просвећености коју чине космополитска и национална просвећеност: симболизоване Доситејевом фигуром” (Lompar 2012, 86).

Потрага за холистичким приступом била је носећа инспирација неговању конзервативних врлина и вредности код Ђурића. Међутим, оне нису биле део ригидног процеса преузимања некадашњег, већ су оне биле последица успешног сусрета са модернизацијом у којем је дошло до њиховог модификовања и делотворност синкретизма. Овај активизам могао је да доведе и до погрешних процена, али су оне убрзо пропадале услед неодрживости њиховог заједничког постојања са амбицијом космополитског друштва које држи до себе. „Не можемо се напросто вратити великој прошлости нашег народа, не можемо некритички прихватити све облике свог некадашњег живота, не можемо пасивно присвојити сопствену националну традицију. Морамо је осавременити да бисмо је доиста поседовали. Враћање традиције није могуће без њеног стваралачког преиначавања” (Ђурић 2009f, 201–202). Указивањем на достојанство личног става о карактеру националне идеје који је супротстављен носећој представи у намери да је побољша, а догодио се у блиској прошлости, намеравамо да крунишемо својеврстан образац о истовременој неопходности како националног одређења тако и његовог критичког преиспитивања са аспекта културне еманципације и сазнајног усавршавања.

ПЛОДОРЕД КУЛТУРНОГ ОБРАСЦА

Овај наратив био је чедо плуралистичког приступа у којем је доминирала одговорност промишљеног става ојачана кроз полемику са идентично утемељеним приступом оплемењена минималном претензијом корифејства која је временом јачала или пропадала. Његово демократско уобличавање, које је подразумевало инсистирање на слободи и истовремено побољшање самоодговорности, трајало је готово деценију и по. Било је везано је за развој грађанског

друштва, толико рањивог наратива у сталним идеолошким насртајима на српски идентитет и преиспитивање српске националне идеје уочи „Великог рата”. „Насилно пресецање грађанског капиталистичког развоја друштва и суров обрачун с тим друштвом, посебно с његовим водећим слојем нанели су српском народу тешке ударце од којих ће се, по свему судећи, морати опорављати током неколико генерација” (Krestić 1999). Треба истаћи да је и у европским оквирима, почетком двадесетог века било приметно атаковање острашћености и пароксизма на грађанске слободе и једнака права уз амбицију националистичке доминације као јединственом путу империјалне хегемоније и дискриминације.

Драматична ратна времена су запретила националној идеји али су и пружица прилику њеном даљем развоју уз неминовне жртве. Шанса није пропуштена, а постојећа промишљања омогућила су окупљајући карактер националне идеје. Ове напоре на својеврстан начин симболизује чланак Исидоре Секулић „Културни национализам”, објављен у сомборском, а потом и панчевачком часопису „Нови Србин” 1912. године, а којег је уређивао Васа Стајић. Испис је био инспирисан постојећим стањем српског националног идентитета и околностима које су могле да допринесу његовом развоју. Успеси војске Краљевине Србије у Првом балканском рату, у великој мери неочекивано за водеће европске државе довели су до својеврсне затечености њихових дотадашњих војно-дипломатских погледа на Србију. Њихова корекција била је неминовна, касабски, односно провинцијални наратив о српству морао је да се трансформише или је могао да буде непријатно превазиђен. У том погледу било је и оних који су такав приступ одбацили управо из разлога што је, за њих „пијемонтско-слободарски” карактер националне борбе Срба био израз државно-територијалне претње. Аустро-Угарска монархија је била очити пример ових назора, а сваки национални интерес Срба, без обзира на меру његовог домета, ометан је из посесивних политичких разлога који су јачали напетост на Балкану.

Начин на који су поједини српски интелектуалци покушавали да тензију ублаже налази се у апелу којим се захтевала одговорност и уравнотеженост приликом експресије српске националне идеје. Придружујући се националном заносу услед успеха, Исидора Секулић је скренула пажњу

да је, након достојне прославе, било потребно преузети одговорност у изразу сопствене националне идеје (Marković 2011). Треба истаћи да њен став најчешће није наилазио на разумевање и тумачен је као потпуно излишан опрез колико год он био близак ситуацији на терену. „Реализам је период депресије српске националноослободилачке идеологије” (Deretić 2018a, 274).

Инспирисана постојећим промишљањем српске националне идеје и склона јачању одговорности, Исидора је остала доследна и упозорила је да национализам треба да се одупре ирационалном мистицизму. „У том национализму требало би да нема мистике, треба савлађивати мистицизам. Тај национализам треба да је и по суштини и по облику чиста, висока култура. Култура у најбољем смислу речи. Морал, хуманизам, етика, честитост. Ваљаност и честитост и првокласност не само српска, него човечанска...” (Sekulić 1913a). Исидора Секулић је са правом указала да „националност није, као што се обично мисли, загађивање, мржња на све ненаше и претња песницом из велике одвојености и отуђености. Национализам је и у том, у суровом елементу народног живота, али стални, еволутивни национализам је ведро лице, отворена памет, отворено срце, несебичност, култура у најлепшем облику” (Sekulić 1913b).

Она је овим чланком намеравала да повеже и опште људске вредности са самосвојношћу националног израза указујући на њихову условљеност. „Не помаћи, него дићи треба линију националног нашег живота. Други, нов, сложенији облик треба да добије наша тежња за националним напретком. Треба да дође ново схватање, мисао уопће, не о нашем одношају према појединим пријатељским или непријатељским народима, него према човечанству... Јер само ствар човечанства је стално велика, опћа и света, и тек кад се и ми с њом свежемо, наши циљеви постају апсолутно оправдани и моћни. Иначе, код културног националца настају часови смућености, незадовољства, сумње и патње, због уског једноликог схватања... Док смо уско и само својски национални, а не и човечански национални, не можемо имати високих максималних радова” (Sekulić 1913c, 28).

Ово својеврсно упозорење Исидоре Секулић имало је утицаја и на касније стваралаштво истакнутих писаца. „Ми културу не видимо у државним границама, нити

нам се границе српског језика чине границама културе; политичке, друштвене, језичке границе нису у критеријуми културних вредности. Под националним својствима културе подразумевамо „примарне особености” народа и његове специфичне историјске садржаје и вредности исказане нашим језиком. Величину националне културе ценимо по опсегу општељудског у њој, по тежњама ка интегралној људскости, по спремности и снази усвајања културе читаве људске заједнице” (Ćosić 2009, 38). Осведочени наратив, код Исидоре био је уперен у правцу обуздавања егзалтације из које је могла да следи недовољно сагледива ароганција националне идеје према изразима истоветних осећања других народа, а чији је пример спутавајуће политике била управо Дунавска монархија.

Укључивањем и других народа у састав Краљевине Србије, након балканских ратова, без обзира на њихову подозривост, чак и уочено непријатељство и, у складу са тим очекивано међусобно неповерење, суочило је друштво са космополитизацијом српске националне идеје као могућим одговором. То се односило на даљи развој сопственог националног набоја и могућност слободне еманципације других нација истовремено не игноришући њихову прекомерну аспирацију као атак на сувереност једне одговорне демократске земље чему је Србија тежила уз огромне напоре и унутрашње противуречности. У таквим околностима одговор је могао да буде колико и неговање космополитизма без националног устезања, толико и опрез који је постепено маргинализовао било који вид отворености идентитета због бојазни од његовог урушавања услед неприхватљивих утицаја.

За интелектуалне представнике и једног и другог становишта патриотизам је био носећи мотив. Међутим, њихове острашћене последице могле су да буду, како идеологизација глобализма уз потпуно негирање сопствених достигнућа, тако и идеологизација национализма уз одијум према свему што долази из спољашњег света. На тај начин се, кроз немио историјски процес урушавала уравнотеженост приступа националној идеји која је интегративно спајала националну идеју посвећену осмишљеној и обогаћеној традицији са искуствима других народа, понајпре осведочених у креативном културном стваралаштву.

Просветитељство, као мудро и трезвено узрастање личности и народа услед промишљања друштвених идеја је посустајало пред некритичким преузимањем идеологија у које се у потпуности веровало до концепта нихилистичких доктрина. Првопоменути правац захтева ангажовану мисао која не клизи у деструкцију већ излаже критичком мишљењу било који процес како повратка традицији, тако и модернизације, док поменута доктрина захтева беспоговорну пратњу којом одише притворност. Идентитет Срба је дотицао сваку од ових духовних струја, али се најчешће изливао у прозрочне воде лакше подношљивије, али и много рањивије идеолошке скраме које су, без обзира на очигледну духовну лакоћу довеле до прекомерне жртве српског народа у доласку до ње.

Свођење развоја српског идентитета на дихотомију, међусобно неподношљивих израза може да нам помогне у јаснијој слици, али и да потпуно изгуби из вида маргиналне изразе који су подједнако били осенчени и просветитељским склоностима и недовољно уравнотеженим националним амбицијама. Њихова изнијансираност је знала да буде и незанимљива за истраживачке подухвате јер се није уклапала у постојећу „културу сећања” која је или осуђивала или својатала до сада изречено. Тиме је редуковано богатство националне идеје које се управо опајало на, можда и једва видљивој, али толико значајној коректури за развој – мада нимало интересантној у популистичким претензијама трагања за дискурсом.

Отуд треба радити на исцрпљивању свих становишта, без обзира што у уоченом сижеу могу да изгледају истоветним. То је попут блискости личности која ни у ком случају није идентична, већ увек јединствена појава. Тај осећај у мисаоном наративу често је недостајао, а можда је и избегаван због превише наслага које је нудио, а да при том оне нису постајале палимпсест нечитљивих ставова, насупротив заједничкој идентификацији којој се тежило. Од мислеће униформности је правила отклон и Исидора Секулић, што смо могли да видимо из њеног става. *Заправо „културни национализам”, о којем је она писала подразумевао је, по нашем мишљењу, продор критички осмотреног космополитизма у српску националну идеју која је, истовремено, била изложена модификацији традиционалног наратива у намери њиховог сједињења и то до тачке очувања својства којег поштују*

и други – препознајући у њему и део сопствене баштине која је и до сада уочавала и, у мери, прихватала вредности српског националног израза као своје. Овај тип национализма је налазио своју сврху у надилажењу основних особина које су требале да омасове српски национални покрет и доведу од остварења државних циљева. „Масовни тип националног покрета се добива у друштвима вишег степена социјалне зрелости. Средње класе су увек носилац модерне политичке, али се никада у два народа не јављају у исто време...Тип масовног национализма даје формула: трећина писменог становништва најмање, плус борба за опште бирачко право и модерни устав...33,3%П+ОБП=МН” (Ekmedžić 2008, 304).

Космополитско и традиционално прожимање утицаја у српској националној идеји, одвијало се у јединственом културном миљеу – одавно својственом српском народу, а који није нарушавао националне потребе „других”. „Други су нас схватили као војнички народ, *Militärvolks*, и издашно се користили нашим ратничким услугама да би нас потом немилосрдно одбацили кад им такве услуге нису више потребне. А ми смо били примарно народ културе и сели смо као народ културе своје специфичне културе, и одржали смо се на просторима на којима смо успели да сачувамо национални културни идентитет” (Deretić 2018b, 5). Поменути миље критички је реаговао према претензијама, најпре својих експонената, а потом стигматизујући сопствену острашћеност указивао је на опасност таквих склоности код других, не дозвољавајући да народи буду заточници заслепљеног и егоистичног и етноцентричног национализма умишљеног у правдољубивост својих циљева. „Српска култура углавном је етноцентрична: суштину етноцентризма чине схватања да су ’своји’ обичаји, начин живота и поглед на свет једини прави у људском смислу, да они имају универзални значај и да све што се од тога разликује губи та основна људска својства. То не значи да је етноцентрична култура затворена у саму себе, већ је више доказ за то да она верује како је универзална” (Nikolić 2012, 403). Ова морална исправност, која је црпила снагу и из критике амбиције острашћености у сопственом друштву, стално се суочавала са насртајима неподношљивог пароксизма према српству којег је неговала управо Аустро-Угарска монархија.

Својеврстан пример суочавања моралног става са

изазовима, услед реторике крајњости био је видљив у амбивалентном изразу Јована Цвијића о националном наративу. Његов став био је усковитлан историјским догађајима који су били везани за анексију Босне и Херцеговине 1908. године. У свом невеликом, али значајном тексту из претходне године под називом „О националном раду”, Цвијић је заговарао „истински патриотизам”, а не „патриотизам фразе”, а потом је упозоравао на сву одговорност и комплексност са којим се сусреће мала и млада нација. Његова мисао била је уперена против националне идеје засноване на мржњи према другим народима и у тој својој намери ослањала се на ставове других утицајних личности међу Србима. „Три национализма у Грка, у Бугара и у Срба, искључују се међусобно до невероватних граница” (Novaković 1906, 68). Цвијић је овај став је додатно образложио. „У свима изложеним погледима о националном раду, погледима који се оснивају само на праву и на народној снази, не сме бити ни трага од онога што се зове шовинизам. Право национално осећање не сме да буде осећање мржње према другим народима, затим не сме да буде прецењивање своје вредности и права а потцењивање особина и права других народа... Обожавање, култ, прецењивање самога себе код народа је исто тако злочесто као и код појединаца... Шовинистичке тежње одговарају демагогији у политичком животу” (Свијић 1907а, 22). Да би се то остварило, по њему, „универзитет мора да буде носилац националне мисли”, односно образована интелигенција која ће морати све више да „комуницира и да долази у додир са културним светом” (Свијић 1907б, 18). То је био пут формирања носећег патриотског осећања којим треба да је „прожет живот сваке и најскромније личности у држави” (Свијић 1907с, 18).

Видимо да је Цвијић указао на све већи значај науке у формулисању и националних ставова. То је подразумевало развој постепености и стрпљења током дуготрајног рада са неизвесним исходом. Тенденција развоја политичке мисли намеравала је да усвоји овакав приступ (Trgovčević 1986). На тај начин је дошло до својеврсног синкретизма научних достигнућа и политичке интуитивности. Тако остварено заједништво трудило се да не дозволи да интуиција загосподари мишљу и учини је слугом својом, али је обесхрабрена и научна сувопарност која намерава да загаси сваку емоцију и дерогира вољу. Искакање ирационалног испред рационалног

или обрнуто скривало је много непознаница које су нагризале тек уочену стабилност и континуитет идентитета Срба. Цвијић је, у потпуности свестан дисконтинуитета у процесу стварања идентитета, у својим истраживањима трагао за елементима дуговечности, који би очували српски народ током разних изазова. Он је искорак из идентитетског посртања, који изнова изненађује својим појавним облицима, желео да учини моралном чистотом и маргинализовањем злоупотреба (Marković 2015, 57–70). „Уз логику и пред логиком треба да иду моћ посматрања и интуиције, а у друштвеним питањима и јарко развијено морално осећање. Без њих је логика сува, неплодна и често нетачна” (Cvijić 2000, 357).

Нашем истакнутом научнику је било страно суочавање са пароксизмом и био је посвећен критичар острашћености приликом формулисања националних и државних интереса. Међутим, анексија Босне и Херцеговине од Аустро-Угарске монархије 1908. године, једностран дипломатско-политички потез који је карактерисала неприхватљива националистичка ароганција политичке елите Монархије, био је, по Цвијићу, неодржив чин, који дестабилизује међународне односе и директно је био уперен против права Срба на сопствени национални интерес и самостални привредни и културни развој. „Србија је... економски затворена као у мишоловци и предата на милост и немилост дуалистичкој монархији. Анексијом Босне и Херцеговине такав се положај Србије дефинитивно фиксира” (Cvijić 1908a). Балканска политика Аустро-Угарске била је, по Цвијићу империјалног карактера са амбицијом освајања и антисрпског протекционизма. У својој суштини та политика је у потпуности одисала неразумљивом мржњом и њена државна подршка јачала је широм Дуалне монархије, преливајући се широм европског континента. „Општу дезинтеграцију политичког живота можда ништа боље не илуструје од ове нејасне, прожимајуће мржње према свему и према свакоме... Сада су сви били против свих, а највише против свог најближег суседа – Словаци против Чеха, Хрвати против Срба, Украјинци против Пољака...” (Agent 1999, 375). Мали народи, попут српског, у тим тренуцима сносили су последице не својих националних захтева, већ свог постојања које је у шовинистичкој визири велике Монархије било доведено у питање. Трезвено уважавајући ове околности, Јован Цвијић је, упркос свом

научном хуманизму и истраживачком оптимизму, који је био оплемењен како етнологијом, тако и антропологијом, уверен да наступа време конфликта, написао: „Српски се проблем мора решити силом” (Свијић 1908b, 62).

Треба истаћи да Цвијићево разочарање постојећом идеологизацијом националне идеје у међународним односима није значило и његово одустајање од критике постојећег српског националног израза. Он је намеравао да подстакне борбеност, али се свим снагама трудио да избегне његову ратоборност. И даље је био противник демагогије и популизма које су под сумњивим околностима захтевале јединство доживљавајући различите ставове као својеврсан непатриотски чин. „Демагогија је отровна биљка која буја на тлу полукултурних демократија” (Dvorniković 1995, 133). Песимистичка слика будућности, обојена нетрпеливошћу, није била страна ни Јовану Скерлићу, писцу, критичару и уреднику *Српског књижевног гласника*. „Данас су наши видици мрачнији, ужи и нижи, и сваки разуман јасно види да је прво потребно истрајати и живети као народ, и да очекујући човечнија и праведнија времена, треба, простонародно говорећи, сачувати прво своју кожу. И млади су то јасно видели, и национализам су ставили на прво место” (Skerlić 1913a, 221). При том су му, млади нараштаји удахнули нову енергију која је обесмислила илузију и усмерила се према реалном откривању сопственог карактера и могућности. „Нови национализам је рационалан, реалистички и демократски... Он није ствар маште но свести и разума, не вајкање за оним шта је било и прижељкивања оног шта се снови, но оно што може да буде и што је корисно да буде” (Skerlić 1913b, 61–62). Представљање овог новог национализма била је својеврсна културна мисија која је увелико зависила од својих промотера. Они су „требали да васпитавају, а не да предају и да упућују, а не да дају лекције” (Роровић 1914, 12).

Мислећи људи предосећали су конфликт и нису желели да за њега буду неспремни, али нису желели и да било шта подстичу у правцу његовог развоја. Они нису негирали своје критике упућене некритичком развоју националне идеје. „О прослави мишарске битке он пише подлистке сумњивога укуса, који и поред неколико освештаних фраза патриотских, чине утисак бласфеме” (Skerlić 1907a, 279). При томе је Краљевини Србији, упркос одлучности у заштити

националних интереса још много тога недостајало да прихвате различите ставове као плодносну полемику. „У нашој земљи, у нашем друштву, тако разривеном, тако пометеном, где је толико зла, лажи и глупости...” (Skerlić 1907b, 279). Ови Скерлићеви ставови проиштили су из његовог критичког односа према епохи националног романтизма која је била препуна „кипећег одушевљења” (Skerlić 1906a, 397), односно заноса зарад остварења високо постављених националних интереса уз неприхватљиво неуважавање геополитичке констелације и игнорисање интереса водећих европских сила. Било је то време када је „претерано одушевљење прелазило у раздражење” (Skerlić 1906b, 425), односно „хипертрофије и злоупотребе маште” (Skerlić 1906c, 425) до границе да је њена неподношљива форма окрутно насртала на реалност и чинила робовима сопствене поклонике. „Ми смо само хранили нашу машту и сада нас она прождире” (Skerlić 1906d, 425).

У ПОТРАЗИ ЗА ЗАКЉУЧКОМ

„Културни национализам” је прихватљиви појам којег, као синоним за образовно узрастање националне идеје представља Исидора Секулић. Он је синтагма наратива који је настао на покушају превазилажења романтичарског претеривања који је државни интерес предимензионирао до границе прилично упечатљиве уобразиље која, ипак, опчињена собом, у реалним геополитичким околностима није могла ништа боље да понуди до озбиљног суноврата у покушају свог остварења. Протагонисти ове приче, приликом суочавања са сопственим недораслим идејама у националном концепту били су представници српске грађанске мисли која се формирала на прелому 19. у 20. век. Поучени делимично успешним искуством националне борбе, потковани новим сазнањима, одговорни према властитим и светским културним дOMETИМА, одлучни да критички проговоре о сопственим слабостима ради њиховог превазилажења, а не неговања, људи попут Исидоре, Јована Скерлића, Васе Стајића, Лазе Костића, Тихомира Остојића, Слободана Јовановића и др, без обзира у ком државном оквиру живели, тежили су да ојачају српски идентитет нудећи му модернизацију, научну и културолошку актуелност, интелектуално уобличавање уз

емотивно надахнуће. Били су отворени за корекције кроз демократску дебату различитих ставова спремни да одступе услед понуђеног побољшања, али и спремни да истрају услед покушаја наметљивости. Одлучни у отпору идеологизацији, острашћености и пароксизму они су српску националну идеју неговали у оквиру одмерености која је пленила вредносном атрактивношћу насупротив насртајима било које врсте. Повратак идеји је потреба савременог националног израза који шизофрено лута међу странпутицама омеђеним нарцисоидношћу која, или плени до егзалтације, или подстиче отпор до одрицања.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Arent, Hana. 1999. *Izvori totalitarizma*. Beograd: Feministička izdavačka kuća.
- Ćosić, Dobrica. 2009. „Kako da stvaramo sebe”. *Srpsko pitanje u XX veku, lična istorija jednog doba*. 17–39. Beograd: Službeni glasnik, Biblioteka Svedoci epohe, Beograd.
- Cvijić, Jovan. 1907. *O nacionalnom radu*: Predavanje držano u „Kolu Srpskih Sestara” 18. Februara 1907. Beograd: Za Demokratsku Štampariju Pavle Ranković.
- Cvijić, Jovan. 1908. „*Aneksija Bosne i Hercegovine i srpsko pitanje*.” Beograd. Poslednji pristup 23. januar 2020. <https://www.rastko.rs/antropologija/cvijic/govori-clanci/jcvijic-aneksija.html>.
- Cvijić, Jovan. 2000. *Govori i članci*, Sabrana dela, knj. 3, t. 1. SANU. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Đurić, Mihailo. 2009. „Evropski nihilizam”. *O potrebi filozofije danas*. Beograd: Sabrani spisi, knjiga 11, 151–197.
- Đurić, Mihailo. 2009. „Ogledalo srpsko”. U *Izazovi nihilizma, iskustvo razlike*, knjiga 9 195–203. Beograd: Službeni glasnik.
- Dvorniković, Vladimir. 1995. *Borba ideja*. Beograd: Službeni list SRJ.
- Deretić, Jovan. 2018. *Kulturna istorija Srba*. Beograd: IKP EVRO BOOK.
- Ekmedžić, Milorad. 2008. *Dugo kretanje između klanja i oranja, Istorija Srba u novom veku (1492-1992)*. Beograd: Zavod

za udžbenike.

- Krestić, Vasilije. 1999. „Duhovni problemi srpskog naroda Poseban otisak iz zbornika radova „Srpski duhovni prostor.” U *Naučni skupovi*, Akademija nauka i umjetnosti Republike srpske, Knjiga 1, Odeljenje društvenih nauka. Banja Luka, Srpsko Sarajevo. Poslednji pristup 25. januar 2020. <https://jadovno.com/akademik-vasilije-krestic-duhovni-problemi-srpskog-naroda/#.XkJ4xSN7nIU>.
- Lompar, Milo. 2012. *Duh samoporicanja*, treće dopunjeno izdanje. Novi Sad: Orfeus.
- Marković, Saša. 2015. „Hipokrizija kao pretendent na arhetip nedorečenog u političkoj misli kod Srba”. *Srpska politička misao* 47 (1): 57–70. doi: 10.22182/spm.4712015.4.
- Marković, Saša, i Snežana Besermenji. 2011. „Kulturni nacionalizam u političkoj misli kod Srba početkom 20. veka”. *Srpska politička misao* 34 (4): 377–394. doi: 10.22182/spm.3442011.19.
- Nikolić, Kosta. 2012. *Srpska književnost i politika (1945-1991)*, glavni tokovi. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Novaković, Stojan. 1906. *Balkanska pitanja, manje istorijsko-političke beleške o Balkanskom poluostrvu 1886-1905*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije.
- Popović, Bogdan. 1914. „O vaspitanju ukusa”. *Ogledi iz književnosti i umetnosti*. –45. Beograd: S.B. Cvijanović.
- Sekulić, Isidora. 1913. „Kulturni nacionalizam”. *Novi Srbin*. Januar-juni 1913.
- Skerlić, Jovan. 1906. *Omladina i njena književnost 1848-1871, Izučavanje o nacionalnom romantizmu kod Srba*. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Srbije.
- Skerlić, Jovan. 1907. „Književni pregled, humor i satira Branislava Đ. Nušića.” *Srpski književni glasnik*. Knjiga 12 sveska 4: 276–285.
- Skerlić, Jovan. 1913. „Novi omladinski listovi i naš novi naraštaj”. *Srpski književni glasnik*. XXX 3: 105–128.
- Skerlić, Jovan. 1913. *Današnji srpskohrvatski nacionalizam*. Rijeka: Izdanje knjižare G. Trbojević.
- Trgovčević, Ljubinka. 1986. *Naučnici Srbije i stvaranje Jugoslavije*. Beograd: Narodna knjiga, Srpska književna zadruga.

Saša Marković*

Faculty of Education in Sombor, Sombor

Željko Vučković**

Faculty of Education in Sombor, Sombor

IN SEARCH FOR “CULTURAL NATIONALISM” OF SERBIAN POLITICAL THOUGHT

Resume

A text entitled “Cultural Nationalism” written by Isidora Sekulic, prompted contemplation of this topic. It was published in a journal “Novi Srbin” in Sombor in 1912, whose editor was Vasa Stajic. On the eve of the Great War, the Serbian national idea was facing challenges which influenced its modification. Insisting on the cultural content of the national idea was a narrative that has been nurtured for a long time in the territory of present-day Vojvodina, former Southern Hungary. The activity called “Books for the people” by Matica srpska, supervised by work of Tihomir Ostojic, aimed at enriching the national idea with education. In that process, a polemical tone with the stance of national romanticism was developed and was guided more by emotional charge than by the rational balancing of the national idea. All this tell us about a very dynamic process that, in historical circumstances, has specific expressions of manifestation. They may be similar, but they are by no means identical, and in that sense, referring to the analogy was a double-edged sword that made creativity and deliberation not only less effective, but also undesirable. The cultural dimension of the national idea is its expression that corresponded to a specific historical epoch but had one interesting thought in the background, namely the need for continuing education and broadening the horizon of the vision of the national idea.

* E-mail address: milnik.markovic@gmail.com.

** E-mail address: zeljko.sombor@yahoo.com.

*** Овај рад је примљен 20. јануара 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 31. марта 2022. године.

Encouraged by the experience of national struggle, supplemented by new knowledge, responsible for their own and worldly cultural achievements, determined to speak critically about their own weaknesses in order to overcome them, not to nurture them, people like Isidora, Jovan Skerlić, Vas Stajić, Laza Kostić, Tihomir Ostojić, Slobodan Jovanić et al, they sought to strengthen the Serbian identity by offering it modernization, scientific and cultural actuality, intellectual shaping with emotional inspiration. They were open to corrections through the democratic debate of different views, ready to deviate from the improvement offered, but also willing to persevere. Determined in their resistance to ideologization, passion and paroxysm, they nurtured the Serbian national idea in a context of balance. Back to the idea is the need for a modern national expression that is still wandering.

Keywords: idea, culture, nationalism, identity, Serbs